

FRANK WEDEKIND:  
KEITH MÁRKI

Szinhat, 1999/6.

## A létige: BIZNISZ

## Nézzük a polgárt

A rendező darabválasztása: tétlialátal. Pontosan száz évvel ezelőtt készült el Frank Wedekind drámája, a *Keith márkí*, mely akkor még *A bukott ördög* címet viselte. Sokat dolgozott rajta a szerző, az előzetes változat címe *Az élvezetek embere* volt, később mint *Müncheni jelenetek az életből mintázva* került forgalomba. 1901-ben jelent meg könyv formában *Marquis of Keith* címen, ugyanebben az évben elő is adták Münchenben. Az ösbenutal nagy bukás volt. Magyarországon, tudomásom szerint, nem játszották a darabot. Eltelt száz év, és íme, itt a pillanat, amikor ez a dráma itt és most jó szerszám lehet arra, hogy a segítségével felszínre kerüljenek ennek a zagya-ijesztő (tjesztozen zagya) korszeletnek a gyöker-ellentmondásai.

Polgári drámáról van szó: a polgár benső drámájáról, valamint társadalmi drámáról – melyről a „polgári” szlogenul cífralkodó ma magyar demagógia nem hajlandó tudomást venni. Az „életből mintázott” polgári színházat megsemmisítő bírálatok érték. A kulisszafadnak szétvető kísérletek érdekesek tudnak lenni ugyan, de ha a valóságot vesszük, kiüti a szemünket a „polgári” problematika; úgy látszik, elhamarkodott volt holt-nak nyilvánítani a nevezett hagyományokat.

Az élet drámái macacsul polgári enteriőben, a négy fal közé szorulva játszódnak le, családban, munkatársak közt, és nem látszik meg rajtuk, hogy kozmikus dimenzióik volna, viszont kirívó a társadalmi dimenzióik. Lefogadom, hogy a Magyarországon az élet drámáinak kilencven százalékában felbukkan a pénz motívuma, a felelben pedig dominál. A színházművészetnek megvannak a maga fejlődési törvényei, a valóság polipkarjai azonban a művészetek közül a színházat fonják körül a legszorosabban. Abszolúti jó szakmai reflexnek érzem, hogy a Kaposvárott dolgozó fiatal rendező, Keszég László annak rendje s módja szerint felépítette a színpadon a polgári szobák három falát, és egy olyan drámát tüztött műsorra, melyben a pénz körül forog a cselekmény. Mi több, olyan drámát, mely gyökerében kívánja megfogni a pénz körül forgó élet ellentmondásait, melynek tehát bölcselleti dimenziója van, nem annyira filozófiai, inkább közönségesen bölcselleti, vagyis utána-jár a miérteknek, hogyanoknak, mint minden épzeszen gondolkodó ember.

Wedekind e drámája nem remekmű, még csak nem is nagyszabású mű, hanem jó, ösz-

szedett, színpadra írt, ellentmondásokat firtató darab, egy épészű darab. Fontosnak érzem, hogy manapság, amikor minden összegagyivalódik, és úgy tűnik, igaza lesz Baudrillard-nak és Viriliónak: a szimulákrum és a valódi, a virtuális meg a tényleges közt egyre nehezebb különbséget tenni; fontosnak tűnik tehát, hogy a színház jözen kérdéseket tegyen fel, és a maga módján rámutasson a tényekre és azok mögöttesére.

Arra a tényre például, hogy olyan társadalomban élünk, melynek uralkodó, legéletrevalóbbnak tartott és legagilisabb rétege az üzletemberi-vállalkozói. Ez nem nagy megalapítás, ámde messzemenő - világnézeti, társadalomformáló, erkölcsi stb. - konzekvenciái vannak. Wedekind darabja lehetőséget ad rá, hogy átgondoljuk ezeket a konzekvenciákat. Keszég László rendező erénye, hogy szerény, visszafogott, megfontolt és elemzőképes. Nem bombasztikus, hanem inkább tárgyilagos; pontos szövegező, aki óvatosan interpretál. A mai szellemi helyzetben jótékony hatású az ilyen gondolkodó, okos színház. Jó, hogy az, amit Keszég csinál, mentes minden sznobériától, meg hogy a jözen észhez köti magát. Nem véletlen, hogy a dramaturg ezúttal *Eörsi István* volt, aki mindenféle öröket közepette mindig is köti az ebet a karóhoz, és jözen észszel gondolkodik. Amikor a jelenvalóság megörül, a praktikus háziasszony is megveszi a tévében árult legagyamentebb szerkentűt, a politikában pedig a polgáriság nevében borbózatba illő önkényeskedések folynak, amikor a hétköznapi világ a csömörig szenciözöbajhász, akkor jöt tesz, ha a művészet gondolkodási időt kér.

Wedekind drámája a kapitalista társadalom keretei között érvényes. Itt és most a vagyonnak legalább akkora vonzása van, és hasonló reményeket fektetnek bele, mint Németországban az előző század végén. A töke és annak hiánya, a piac, a kereskedelem és az értékpapír-tranzakciók, gyszóval a pénz ma éppúgy mozgat, felemel és tönkretesz életeket, sorsokat, társadalmi csoportokat, mint száz évvel ezelőtt, csak sokkal cinikusabban. A közhész száz év katasztrófiá mintha csak a cinizmus elvetemültségi válásához, a kíméletlenség némely módozatainak kifinomodásához és az erkölcsi tudat totális elvesztéséhez járultak volna hozzá.

A polgári színhátek ma Magyarországon társadalmi méreteken folyik. Keszég kaposvári polgári színháza nem leleplezi, hanem egy diszkrét mintán elemzi és kimutatja ennek a drámának némely tudati és lelki radixait.

## Az üzletember dolgozószobája

Nagy horderejű, sorsokkal játszó dolgok történnek ma is egy vállalkozó irodájában meg az üzleti vacsorákon. Attól kódul valaki, és attól mosolyog rá valakire a szerencse, ha két-három üzletember összehajol. Attól valaki meghalhat, másvalaki újjászülehet: mint mikor a görög istenek tanácskoztak.

Keith márkí ma, ha nem is viselne álnévet, mint a darabban, de a cégét álnéven működtetné. Ma biznisszemennek vagy menedzsernek mondanánk. Az irodájában kanapé helyett esetleg bőrfotelek vagy csövázás borszékek állnának, és az asztalán mechanikus írógép helyett több telefont meg faxot látánk. Lenne a szobájában egy nagy tárgya-lóasztal, mely mellett kávézni, apró falatokat ropogtatni és whiskeyzni is lehet. A falon ugyanígy modern (pszomodern) festmények lógnának, mint a márkí szobájának falán, Kaposvárott. A látszat ellenére értéket festmények. Az irodájában kanapé helyett a magánlakás része lehetne, és a feleség (pontosabban: élettárs) titkárnő és cseledei teendőket is ellátna, ahogy ezt száz évvel ezelőtt Wedekind megirta.

Kaposvárott nem modernizálták a szobabélsőt, de nem is tapadtak a korhészégh. Hanem, úgymond, örökkévalósították (mint Fukuyama a kapitalizmust). Valtz Gábor diszletek század elejéik is, de maiaik is, holnapiaik is. Az effele polgári izlés szoldiságot tettet, kicsit riszálja magát, és arról ábrándozik, hogy alkalomadtán kihajózik az extravagancia vizeire.

Keith márkí nem tanult kereskedelmet, se semmit; mestersége: menedzser. „Mükerekedő vagyok, hírlapíró, koncertgyőző – szóra sem érdemes az egész” - mondja a darabban. Igazában alaptökével nem rendelkező vállalkozó, ami annyit tesz, hogy pénz, sok pénz akar keresni minél gyorsabban, minél többet, mindénáron. Mert ő férfi a talpán (ehhez képest tétlialátal, hogy Kaposvárott kicsit sántít), aki győztesen veri át magát a kapitalizmus dzsungelén. Lesz palotája a zöldözvetben, felesége, gyerekei, szeretője és neve; ráadásul még a lelke gazdagságát is meg fogja majd venni. Keith a kapitalizmus fausti embere; a tudásvagyat a szerzési vagy helyettesíti, hite önága rendkívüli, szinte csodás képességeire vonatkozik.

Keith márkí a mai polgári Magyarországi tipikus, deli férfi figurája. Ha saját céggel, vagyonnal még nem is, de tetemes kapcsolati tőkével már rendelkezik. Teli van elszántással, „csodálatos energiával”, jó-

akarattal: ő egzisztenciát fog teremteni. Anger Zsolt tisztá az arca kiemei a fiatal ember jóra valósságát, melyet gyorsan el kell rontania, hogy versenyképes legyen. Keith egyszerre életrevaló, üde fiatal ember és minden hájjal megkent „svindler”. Már romlott, még is ártatlan - ezt az ellentmondást kihozza Anger -, hiszen úgy formálja őt a világ, mint valami friss anyagot. Neki szellemileg nincs distanciája a korához, nyakig benne van, nem alakít ki kritikai viszonyulást a környező világgal szemben, hanem belecsebul, beleveti magát, és hősiessé elszántsággal remek és élvezetes helyre akar jutni benne.

be nem török.

Keith ellenjátékosa nem Casimir konzul, hanem gyerekkori pájtása, Ernst Scholz, eredeti nevén Trautenuau gróf, akinek Keith apja a házitartója volt. Ez egy humanista, üdvőtörténetben gondolkodó, szellemi ember, aki az eszmében és azok szerint él, akiben tehát megvan az a distancia a jelen világhoz, ami Keithből hiányzik. Ő nem él, hanem viszonyul. Viszonyítási pontokat keres, ad fel, cserél. Arra is ráébred, hogy távolságtartása lehetetlenné teszi, hogy éljen. Az élethez való gondolati viszonyulása csodót mondott, amikor egy vasútgazgatói intézkedés

lehet venni. Znamenák interpretációjában Scholz egyetlen igazsága a frusztrációja; ennek mindegyik feloldási kísérlete öncsalóan megjártzott. Scholz megjátézza az életet, megjátézza a szerelemet, és végül megjátézza azt, hogy megőrül. De nem spontán, inkább mesterségesen felpannolt, nevétségű játékok czek. Scholz már képtelen igazán játszani, annyira sérült. Végül Znamenáknál igen komolyan előadott döntése, a magánygyógyintézet - az örület - valóasztása a dráma egy rendkívül erős paradoxona, melyre Thomas Mann is felhívta a figyelmet egy esszéjében. A szellem emberé, aki, miközben az élvezetek emberévé akarta magát átképezni, erkölcsprédikátorrá vált. utolsó stációként tudatosan választja az elmegyógyintézetet mint menhelyet, és ezt morálisan megalapozott döntésnek tartja. (Es ha így érzi, akkor valóban megőrül, írja Thomas Mann.) Mi több, barátját is meghívja az azilumba, ahol, időzójelben persze, minden vágya teljesülhet - biliárd, luxus, sétakocsiskázás... Keith azonban elemi tiltakozással utasítja el ezt a lehetőséget. Miután az érvei nem hatnak, a földre veti magát, és rugkápál, mint egy csecsemő, miközben Scholz emelt fővel távozik a „földi paradicsomba”.



Spindler Béla (Casimir) és Marozsán Erika (Anna) (Símaraforó)

A hősiesség történetképességet, kiméletlenséget, rettenthetetlenséget jelent számára - az alkalmak és az emberek kihasználásának és a kapcsolatok kamatoztatásának képességét. Keith azt hiszi magáról, hogy kellőképpen dörszölt, és megvan a kellő fegyverzet - a cinizmusa és a plebejus lendülete - ahhoz, hogy diadalmaskodjon a müncheni polgári társadalomban, pedig voltaképpen korának gyermeke ő, és nem ura magának.

Az igazi, patriarhális úr, az egyértelmű jellem a drámában Casimir nagykereskedő, akit Spindler Béla nagyszzerűen visz színre. Casimirban már nincsenek ellentmondások, ő már nem ambivalens, mint a lobogó Keith. Fialat korában talán ő is olyan volt, de évei, tapasztalatai, rutinja mumifikálták, megszabadították lágy benső részeitől. Szinte tökéletesen ura önmagának - egyetlen sebezhető pontja van: gyenge idegzetű, bubértófia fia -, a saját maradék szenvedélyével is ügyesen és határozottan manőverezik, ő a mintapolgár: a gazdag, mindent megszerző, higgyd-tan uralkodó múmia. A humortalan racionalizmus megtestesült diadala: az emberi esendő halála. Spindler a realiztikus és a karikatürisztikus ábrázolás határán egyensúlyozva, mesterien teremt meg ezt az atyafigurát. Kiválóan játszik vele, mellette a fia is - Nagy Viktor -, az ügyfogyonatt és szorongva lázadó, frusztrált kamassz, aki a célcsoport Keithet tekinti mintaképének, míg

hűsz ember halálát okozta. „En tartottam a szemlét a szerencsétlenség színhelyén - mondja Znamenák István ártatlan arccal. - Nem rajtam múlt, hogy túléltem ezt a látványt.” Nemesak túltele, de polgári néven újjá is akar születni tőle. Mások katasztrófájától. Ami nála annyit tesz, hogy szakítani akar a régi szemléletével, és rászánja magát, hogy gyerekkori pájtása kalauzolásával az „élvezetek emberévé” képezze. (Recept a la Rorty.) Habár megveti Keithet, akit „a lelkiismeretlenség szörnyetegének”, cinikus gazfikónak tekint, úgy gondolja, hogy ha szellemileg következetes, akkor le kell cserékednie az intellektuális magaslatoikról, és meg kell merítenie az életben. Új eszméje: az élet. Trautenuau-Scholz, mint egy szerencsétlen bábu, eljátézza a „Geistmenschen” komédiáját.

Znamenák István igen sajátosan, átgondoltan oldja meg ezt a szerepet. Nem öntelt, magasröptű, megváltó eszmékkel hivalkodó szellemi embert formál meg, hanem egy mélyregezen, a nevétségesség frusztrált, nyalka intellektuális figurát, aki agyonserült és kiszáradt a maga fennkölt útján, rájött arra, hogy az élet másutt van, elhatározza, hogy esatornát vált - gondolatokról az érzékekre -, és úgy gondolja, hogy megfelelő anyagi ráfordítással, programszerűen le fogja küzdeni az életidegenséget. Ő is azt hiszi, hogy mindent lehet, mindent meg

## Tündérpalota Igazgatóság

A „tündérpalota” Wedekindnél az üzletember álmának szimbóluma. Megjelenik Kaposvároton a színen egy fényes makett (felkapcsolható, mint a villany) formájában. Tévédés lenne azt hinni, hogy a biznisznek csak kalkulálnak, és nem ábrándoznak. Hogy nekik ne lenne utópiájuk?! Az is van nekik! Alomviláguk fölveszi a versenyt egy nagylány képzeletével. Ráadásul még racionálisnak is gondolják elképzeléseiket. Egyik szemükkel a „tündérpalota” művészi villanyfényeit látják, a másikkal pénzkötegeket. A kettőt - „racionálisan” - összekötik, és úgy érzik, hogy ennek mennie kell. A jóindulatú teli lesznek lelkiérvell: a vállalkozó: hisz.

Főleg az olyan vállalkozó, mint Keith, a „svindler”, akinek a hite az egyetlen tőkéje. Anger Zsolt márkijában kevesebb a tekintély sugárzó határozottság, és puhább a hit, mint ami egy tündérpalota-akcióhoz szükséges. A Keith márkik erős, sőt karizmatikus személyiségként építenek fel magukból - gyanús, bizonytalan alapokra. Anger őszintebb a kelletéért. Merész színész kelene játszani, tökéletesebb színész, mint amilyen ő maga. (Hisz Keithnek egy vasa sinces, mégis meghódította egész München.) Jól elrejtett félelmeinek, ziláltságának csak nemely résekben volna szabad kivillannia.

Marozsán Erika játéssa Annát, Keith szeretőjét és csalafinta párját, aki könnyedén színeskedik örökök, mert a kacérság a vérben van, Marozsán szerint legalábbis, aki elragadó, a legfinomabban lőrtőlő, tökéletes, túlságosan is bájos luxusrajzható vagy inkább heterét állít színpadra. A jelmeczerző, Szűcs Edit extravaganz ruhafantáziáit mintha ráöntötték volna, de az arca is sugárzik, meg a léptei is ragyognak - olyan, mint a mesebeli jó leány, akinek rózsza vagy arany terem a talpa alatt. Az már kevésbé derül ki

a szerepalakításából, hogy mi mehet végbe benne, amikor belátja, hogy Keith sose lesz Tündérpalota-igazgató, így hát ő sem lesz tündérr királynő, és férjhez megy a betokosodott, apja korú Casimirhez, aki ezért elnyeri és nyilván a szerfejbe zárja München legszebb ékszerét. A mesebeli szép leány eldobja, elárulja a szeretőjét, olyan elegánsan, ahogyan szerette. De ezzel az ő sziporkázásának is vége. Marozsán Annájában azonban nem látjuk tőrs.

A tündérpalota-szimbólum párja a darabban a tűzijáték-metaphora. A vállalkozók esztényének színterétől Valcz Gábor színtűgy „örökkévaló” díszletet tervezett: a terem lehetett a müncheni elit negyedben, de lehetne Ady-ligetben is. Az erkélyről dombok-ra nyílik kilátás, belátszik a felhős ég. Ennek a szép, derengőre festett kulisszának semmi funkciója sincs - csak a távolságot jelzi és azt a tágasságot (talán a léte), amelyhez ezeknek a polgároknak semmi közik. Marozsán az egyik pillanatban könnyedén végigsétál az erkély korlátján: nagyon szép, lírai kép, mely jelzi a határt a két világ (a lét és a polgári lét) között, és azt a női érzékenységet, mely még tartja a kapcsolatot a felhőkkel.

A kapcsolási óriáscsillagszóró kiváló tűzijáték-metonymia. A tűzijáték pedig az álálmodozás, az önbecsapó és másokat is becsapó álmodozás metaforája, meg a családi optimizmusé. Ennek a esalinak az a szerepe, hogy pénzt vonzzon, még többet, mint ahány csillag van az égen.

### Csőd és árulás

Scholz tehát rájön, hogy megbolondult. Ez életének legkomolyabb pillanata. Znamenák zárt, sötét kabátban, kalapban van: már nem nyafog. Szinte méltóságteljes, pedig Keith

épp azt veti a szemére, hogy elárulja önnön emberit méltóságát. Megmagyarázhatatlan, felfoghatatlan pillanat - írja Thomas Mann - , mely mögött ott a leköszönés, a lemondás misztériuma. Trautenau-Scholz eddig mindegyik eszméjét elárulta, és most elárulja magát az eszmét. Eztán már csak a rögeszme marad.

Keith pedig magára marad, árván, mint egy toporzékoló kölyök. Elverte a pénzt, elárulta őt cinkosa-szeretője, kiebrudalták az üzlettársai. Elhagyta őt az asszony, Molly, aki hűségesen kártartott mellette: vízbe vetette magát.

Gryllus Dorka átgondolt interpretációjában Molly neuraszténiássá és hisztérikussá válik; végül abba hasad bele a lelke, hogy az, akit szeret, hasadt személyiség: jó ember, nagy ember, szép ember - és ugyanakkor hamis, romlott, züllött. Gryllus Dorka Mollyja annyira oadaad, hogy ő hal bele a szerelme helyett annak meghasonlottságába. Molly halála nem önfeláldozás, nem áldozat, hanem tehetetlenségből következik. A szerelem tehetetlenségéből és az áldozathozatal lehetetlenségéből.

Egy embert, aki nem is ember, csak a formája olyan, egy groteszk ábrázatú, fekete öltönyös, fehér kesztyűs kísértetet applikált bele a rendező az előadásba. Feltűnik néha a háttérben (csúcsformáját a nevezetes estély alatt adja), természetellenes lassúsággal sétál, néha elborzadt ábrázatára furesa fény vetül (Végh Zsolt játssza a néma szereplőt, mégpedig remekül, a különös fényeket pedig Bányai Tamás költötte). Nem azt kérdezi a néző, hogy ki ez, hanem hogy: mi ez.

Szabodon interpretálható: Én azt mondom, hogy az árulás ártány szelleme.

Színtűgy dermesztő, holthéher fényekben játszik egy, a drámába beleköltött jelenet. Tóth Richárd koreográfiájában a tűzijátékos

estély szépasszonyai időtlen táncokat lejtnek. Az egész jelenet olyan, mint valami delirium. Vagy beszorkánykarnevál?

Szabodon értelmezhető. Én nem azt mondanám, hogy ördög- és beszorkányoszombat, hanem azt, hogy szokványos árulás és amorális, ami hidérenyomással változtatja a valóságot.

Lehet gondolkodni. „A bűn a rossz üzlet mitológiai elnevezése”, így Keith. Vagy: „Ezen a világon a legfényesebb üzlet az érköles” (ugyanő). A zárójelenetben Anger Zsolt, a drámában előírtaknak megfelelően, gondolkodik, hogy löje-e agyon magát, vagy fogja a köteget pénzt, amit Casimir vetett oda neki, mint kocnot a kutyának, és álljon-e inkább odébb. Nem áruolom el, hogyan döntött. Csak annyit, hogy végül megkönnyebbül.

### RADICS VIKTÓRIA

#### Frank Wedekind: Keith márki (kaposvári Csiky Gergely Színház)

Fordította: Osztióvis Levente. Dramaturg: Eörsi István-Merényi Anna. Díszlet: Valcz Gábor. Jelmez: Szűcs Edit. Zene: Márkos Albert. Koreográfia: Tóth Richárd. Rendező: Keszég László.

Szereplők: Spindler Béla, Nagy Viktor, Anger Zsolt, Znamenák István, Gryllus Dorka, Marozsán Erika, Nyári Oszkár, Sarkadi Kiss János, Szula László, Kelemen József, Fekete Kata, Bezerédi Zoltán, Némedi Árpád, Körösi András, Tóth Eleonóra, Pálffy Zsuzsa, Urbanovits Krisztina, Németh Mónika, Cseszvári László, Fábian Zsolt, Kolompár Margit, Fila Balázs Zoltán, Kántor Anita, Végh Zsolt.